
Sanja ŠPOLJAR VRŽINA

**PRILOG
ANTROPOLOGIJSKIH
PROMIŠLJANJA -
IDENTITETI VUKOVARA IZ
OČIŠTA DOMAĆIH I
SVJETSKIH EKSPERATA
SAVJESTI I MORALA**

Uvod

Petnaest godina poslije, projekcije Vukovara u budućnost koliko nadahnjuju i potiču, toliko i obavezuju. Obavezuju na dovoljno iskrenu samokritičnost i samorefleksivnost za prošlost od petnaest godina u kojoj jesmo ili nismo, mogli smo ili nismo mogli, ali zato nužno možemo i moramo sada svjedočiti i uvijek naglašavati važnost Vukovara i svih vukovarskih žrtava vezujući ih uz poduhvate budućih gospodarskih izazova.¹ Poglavitito stoga što se u današnjem zamahu progresivne euro-političke volje prečesto zaboravlja da su euro-integracije onoliko sprovedive koliko je i održiv gospodarski rast neutemeljen u pravednosti i moralu. Poglavitito i stoga, što sada kao i ranije ovaj priziv savjesti nije nikada bio do kraja artikuliran i petnaest godina poslije ostajemo sa istim pitanjem, ništa manje bolnim od 18. studenog 1991. godine – Kuda sa svim tim emocijama? Kuda sa svom ljutnjom zaborava? Kuda sa neoplakanim danima odbacivanja? Na koji način se suočiti sa re-traumatizacijama i da li su one uopće spojive sa ionako osiromašenom simbolikom Feniksa – odnosno materijalne obnove bez prava na dio besmrtnosti kroz pamćenje vlastite prošlosti?²

I dok su kristoliki mrtvi spašeni prinosom križa za spas Hrvatske, Europe i svijeta, njihovi živi i dalje ga nose, unedogled boreći se sa prostorima margina na koje ih se

---

1 Ovaj rad je izlagan u doba proglašavanja Vukovara Feniksom hrvatskog gospodarstva (Vukovar-Feniks hrvatskog gospodarstva, *Vjesnik*, 18. i 19. studenog, 2006.), a dovršavan u doba dvodnevnog godišnjeg sastanka županijskih Savjeta za europske integracije održanog u Vukovaru (Vukovar, 1. ožujka 2007. godine/www.Vlada.hr).

2 U odnosu na nedavnu presudu Međunarodnog suda pravde Ujedinjenih naroda i događaja vezanih uz Haški sud (UN International Court of Justice, Summary of the Judgment of 26th February 2007/ www.opendemocracy), posljedice re-traumatiziranja zasigurno će dobivati na značaju u budućim desetljećima. U ovom su radu one vezane uz pitanje održivosti gospodarskog razvoja i "normalnosti" građene na potiskivanju činjenica, iskustava i negacije kolektivnih uspomena.

smješta. Na koje ih smještamo kroz lokalna i globalna potiskivanja, negiranja i podcjenjivanja. Svi ovi mehanizmi, bilo podsvjesni ili svjesni, rijetko su analizirani bez obzira na činjenicu da su uvelike prisutni, što u domaćim što svjetskim, programima ekspertnosti. Stoga, petnaest godina je i krajnji vremenski rok u kojem valja precizno započeti analizu dometa svih posljedica normativnog provođenja stabilnosti kroz prokušane svjetske i europske standarde “savjesti” i “morala”.

Podlogu ovog rada sačinjavaju uvidi stečeni kroz zapise (dnevnike i protokole) razgovora sa obiteljima prognanika zabilježenih tijekom višegodišnjeg praćenja problema prognaničkog i povratničkog života u Hrvatskoj u razdoblju od 1998. do 2000. godine (Špoljar-Vržina, 2000., 2003.). Paradoksalno je da su, uz glavni instrument genograma, dnevni i protokoli bili sredstva suportivnog karaktera, kao popratni elementi glavnog metodološkog korpusa u službi redovitih znanstvenih istraživanja jednog akademskog nacionalnog projekta. Važno je nadodati i to, da je on bio neizbježno (u odnosu na složene realitete prezentiranja) okrnjen vremenskim ograničenjem provedbe, sužavanjem stečenih informacija i zabilješki na one “najbitnije”, najoperabilnije, bez obzira na potrebnu senzitivnost – a sve u službi financiranja u “razumnom” roku izvedbe istraživanja. Ti isti instrumenti danas, u usporedbi sa dnevnicima i obiteljskim protokolima, svjedoče o neodrađenom znanstvenom punovrijednom pitanju - koje ipak ne ostaje zanemareno usred antropološke discipline u kojoj inventivnost ili naprosto uhodana drskost prkošenja mogućim previdima omogućava dvojbu koja glasi - da li su baš sva znanstveno intrigantna pitanja obradiva kroz upitnike, jednokratne intervjuve ili pomodna istraživačka vremenska razdoblja sa odabranim temama? Zasigurno ne, te valja nadodati k tome i daljnje pitanje - Da li se baš sve populacije i fenomenologija njihove specifičnosti može “utisnuti” u kalup “metodološkog škripa” obrade?

Ovaj rad, koliko govori o paradoksalnosti našeg (znanstveno-metodološkog) “reda” u kojem rijetko kada ima mjesta za popratni instrumentarij, toliko govori i o potrebi trajne samo-refleksivnosti (istraživača) koja je, u metodološkom abecedariju antropološke struke prisutna već više decenija. U njemu je najvažniji uvjet napredovanje u smjeru znanstvene istinoljubivosti i preispitivanja vlastite, toliko prisutne težnje ka znanstvenoj ekspertnosti, koja se na kraju ne mora baš ni po čemu uklopiti u željenu dobrobit, znanstvenu ili bilo koje druge vrste, za rješavanje problema ciljanih populacija. Baš stoga moramo smognuti dovoljno hrabrosti za traženje novih

rješenja, odnosno metodološkog sredstva koje neće iskriviti iskustva, realitet i patnje onih koje istražujemo, već će štoviše, produbiti uvide sve do minimalne prihvatljivosti priznatog razumijevanja, koliko istraživane problematike, toliko i vlastitog odnosa sa ispitivanima (Rabinow, 1975.), a što podrazumijeva usmjeravanje samorefleksivnosti i na moguće metodološke propuste (Špoljar-Vržina, 1996.a, 1996.b, 2001.).

Iz ovako produbljenog antropološkog diskursa, slučaj vukovarskih stradanja i svih posljedičnih događanja do danas, i više je nego razvidna nespretnost većine metodoloških pristupa u bilježenju realiteta, ne samo u prezentiranju patnje i stradanja, već i u pokušajima “zbrinjavanja”, “razvijanja”, i u ove europocentrične dane, “standardiziranja, registriranja i stabiliziranja”. Petnaest godina je uistinu dovoljno vrijeme kristaliziranja uspješnosti metodologija i strategija – političkih, ekonomskih, kao i znanstvenih. Možda bliže sociološkom promišljanju, to je i više nego dovoljno vrijeme za ući u trag načinima reproduciranja, ne samo nekih društvenih odnosa, već i društvenih nejednakosti, poglavito obrazaca koji ih stvaraju (Castells, 1977.).

Prigodni uvod u analizu praksi zaborava i epistemocida

Sasvim sigurno Vukovar se ubraja u ona geografski poznata mjesta za koja će mnogi eksperti vezivati uspješnost svojih humanistički usmjerenih odluka, bez puno osviještenosti da su one dio procesa sa ishodištem u trenutku potpunog svjetskog/europskog sloma savjesti i morala, a što je u internacionalnim, kao i domaćim krugovima u potpunosti do danas ostalo neartikulirano i diskutabilno, jest da li će to ikad biti.³ Štoviše, u svim vremenskim odsječcima “balkanskih” zbivanja rijetko se spominju stradanja uslijed srpske agresije na Vukovar, a još manje događaji u godine, mjesece

3 U nastojanju što boljeg prezentiranja realiteta prognaničko/izbjegličko/povratničkog života autorica se u razdoblju od 1994. do 2004. godine uključila u kontinuiranu edukaciju obiteljske psihoterapije, te dio metodologije iz te domene prenijela u kruti metodološki protokol jednog prosječnog socio-kulturnog antropološkog pristupa. Preciznije, dnevni i protokoli praćenja, u pristupu prognaničkim obiteljima bili su samo dio programa uz primjenu *genograma* pri radu sa obiteljima prognanika i izbjeglica. Genogram, posuđen iz sistemske obiteljske psihoterapije (Bowen, 1978.; Mc Goldrick i Gerson, 1985.; Woodcock, 1995.), te je primijenjen u razdoblju od 1998. do 2004. godine poslužio je u intervjuima sa bilježenjem “genealogije emocija trenutaka” i stvaranju minimalne zalihosti potrebne za dublji uvid u vrlo specifičnu i ponajviše ljudski bolnu tematiku izgnaničko/povratničkih sudbina, kao i istovremeno o cjelokupnom nacionalno-internationalnom društvenom okruženju koji ju uvelike određuju.

i dane do pada Vukovara. Od svih razloga ovog zaborava i dobro uhodane sheme potiskivanja krivnji rijetko kada se otvaraju pitanja istinske svjetske i europske krize savjesti, demokratičnosti i ljudskih prava koja su u potpunosti “zašutila” na dan pada Vukovara. Čak i u slučaju rijetkih analiza provedenih mirotnovnih misija oko kasnih devedesetih u istočnoj Slavoniji fokus ostaje usmjeren na teškoće hrvatske Vlade pri udovoljavanju mnogobrojnih zahtjeva internacionalne zajednice, i prizivanja ozbiljnosti strogosti i pravednosti Europske demokracije (Coleiro, 2002., 165). Ostaje nejasno, što je bilo s tom istom demokracijom u dane hrvatskog i vukovarskog martirija kasnih osamdesetih i poglavito 1991. godine? Još jednom, postaje sasvim razvidan univerzalni diskurs funkcioniranja mehanizama internacionalne zajednice u kojem se demokracija i ljudska prava tumače kao vrijednosti koje se “unašaju” na teritorij gdje ih nema - iz Europe i svijeta u kojima su ona “shvaćana ozbiljno”. Ozbiljnost se ogleda u njihovom institucionaliziranju, te *post festum* monitoriranju i mirotvorenju (OESCE, UNPROFOR, UNTAES, NATO etc.) združenom sa, ako ne namjerno invertiranim, onda zasigurno iracionalno neodrživim tumačenjima svih lokalnih povijesnih događaja kroz njihovo minimaliziranje ili potpuno negiranje.

Usljed opisane dinamike doista ne začuđuje što smo unazad petnaest godina bili svjedoci internacionalnog marginaliziranja vukovarske žrtve, historijata vukovarskih zbivanja, te samih početaka rata u Hrvatskoj. U već potvrđeno imaginarno-disfunkcionalnim očima internacionalne zajednice sve je sabito u slogan mnogo ambicioznijeg regionalnog akcijskog plana – pomirenja svih sukobljenih “balkanskih” strana – koji ujedno postaje i iluzorni *perpetuum mobile* demokracije, nepostojeći niti u zemljama paragonima. Zar nije pad Vukovara dovoljni dokaz za to? Tako, još od vremena UNTAES-a sve do današnje cjelokupne hrvatske gospodarske “europeizacije” postoji nekritično promuligiranje “normalizacije odnosa” temeljene na konstantnom podcjenjivanju zaloga i žrtvi koje su neke populacije i pojedinci morali pružiti da bi se uopće govorilo o današnjoj “stabilizaciji”. Zaboravlja se da se današnje gospodarske uspješnice, zasigurno geostrateški ponajviše važne europskim krugovima demokratizacije i normalizacije “Balkana”, ako i nastanu imaju svoj korijen, ne u idealnim modelima “dobrih” europskih učitelja i njihovih euointegracijskih strategija, već u žrtvama koje su prinašane ne samo za obranu domovine, već i održivosti europske posrnule civilizacije mira.

Stoga, Vukovar nije pao samo jednom. On je u stalnom padu prema zaboravu, i to svaki put kada se iznova mora objašnjavati zašto se od žrtve ne može tražiti da bude grobar vlastitih iskustava, umjesto preživjeli sa dignitetom i voljom oprost⁴.

Dramatičnost posljedica negiranja pozicije žrtve valja osvijestiti poglavito kroz spoznaje iz nekih drugih area- la iskustava i disciplina. Podcjenjivanje žrtve na bilo koji način nije proces koji može trajati unedogled bez vidljivih posljedica u cjelokupnoj sociološkoj, psihološkoj i (mentalno) zdravstvenoj matrici cjelokupnog društva (spomenimo najvažnije izvore – Summerfield, 1996., 2000., Richters, 2001., Pupavac, 2002., La Capra, 2004.). Teško je ne uočiti paradoksalni dualitet, pa i uhodanost deklarirane shizmatičnosti u pristupu vukovarskoj budućnosti, gdje se zaborav proživljenih činjenica proglašava jedinim korisnim procesom za održivu budućnost. Redukcionizam i esencijaliziranje, kao glavni mehanizmi ove jedino validne interpretativne paradigme uspješne europske i “tranzicijske” stvarnosti, usmjereni su na fiksaciju žrtve bez mogućnosti njezina uspješnog prevođenja u slavodobitno preživljavanje. Naime, slavodobitnosti već petnaest godina nema jer žrtva nije nikada bila prava žrtva, već anonimna, nepostojeća, sporadična i predmet senzacionalističkih sporenja. Sve doli prisutna sa svim svojim dignitetom i djelom vrijednim štovanja.

U rasponu od petnaest godina šutke svjedočimo i poslušno potvrđujemo prakse posramljivanja, cikluse senzacionaliziranja i geografije ekspertnih izleta do Vukovara - i natrag, u centre moralnih strategija, bile one nacionalne ili internacionalne. Između ostalog, u ozračju težnje k antropološkoj samo-refleksivnosti, ovaj rad nastaje i u grču traženja novih pristupa koji bi metodološki utemeljeno, znanstveno artikulirano, ali i nadasve ljudski podnošljivo uspjeti ponovno zaroniti u neka bolna mjesta, bez posramljivanja. Bolna mjesta, koja kao što možemo ustvrditi, nastaju kao rezultat navedenih praksi, ciklusa i geografija koji nose nazivnik ekspertnosti u savjesti i moralu, i u potpunosti su štetni ne samo za budućnost Vukovara i njegovih građana, već i šire. U nomenklaturi opisanog epistemocentrizma, pa onda još i internacionalnog, moramo biti svjesni da su “neka” znanja “nepostojeća”, kao i pravo na njih, sve dok se pod punom i artikuliranom svijješću ne

⁴ Nažalost, nedavna presuda Međunarodnog suda pravde ide u prilog potvrde o potpunoj odsutnosti odgovornosti internacionalne zajednice, i nasuprot tome njezina preuzimanja uloge akceleratora u nametanju politike brzog oprost⁴ u funkciji nekih isplativijih interesa.

izvrši demistifikacija određenih mehanizama memoricida, pa čak i epistemocida,⁵ s ciljem konstituiranja minimuma “zdravosti” za bilo koja buduća ulaganja.

Povratak na margine vlastitih metodoloških instrumenata

Prebirući kroz svoje dnevnik razgovora vođenih od 90-tih godina sa vukovarskim prognaničkim i braniteljskim obiteljima danas mi iskaču ona pitanja koja su u vremenu kada su mi bila postavljena zvučala nevjerojatnim i nemogućim. Tada sam ih, ispisujući po marginama, klasificirajući ih besramno egzaktno, pridodavala svojoj sumnji u mogućnost zaborava kakvog su mi prognanici najavljivali. *Mi smo pogubljeni po putovima Hrvatske. Kao i da nas nije bilo. Kao i da nije bilo Vukovara. Neka nam ne diraju Vukovar još jednom!*

Nekoliko godina kasnije Vukovar se vraćao kući. U traženju ilustracija za publikaciju o psihodinamskim i sociološkim aspektima prognaničkog života, u prostorijama Muzeja grada Vukovara u prognaništvu, kontaktirala sam profesoricu Ružu Marić sa željom dobivanja fotografija izlaska iz Vukovara. Profesorica Marić mi je tada majčinski strpljivo i bolno iskustveno objasnila razliku između slika i video zapisa (izlaska i istjerivanja), izazvavši tada u meni proces osvještavanja koji traje do danas, o vlastitoj sposobnosti marginaliziranja, ignoriranja i posramljivanja drugih (sve unutar okvira moje “ekspertnosti”). I dok je publikacija, prepuna egzaktnih podataka i činjenica, dosegnula sva internacionalna mjesta uvažavanja, sram uslijed posramljivanja tuđeg iskustva, od tada traje i dalje.⁶

U današnje vrijeme poruka, *Okrenimo se budućnosti; Oslobodimo se nacionalnih patetika* ili *Sučelimo se sa prošlošću*;⁷ svakom razumnom moraju završavati pitanja – Sa kojom to prošlošću bi se trebali sučeliti? Sa onom, u pro-

5 Najeklatantniji primjer u obranu ovog, za spoznaje o vukovarskim događanjima, specifičnog neologizma bi bio lako provjerljiv kroz istraživanje (ne)mogućnosti dobivanja (inter)nacionalnih finansijskih potpora za sve znanstvene teme podjednako, a što ima definitivni utjecaj na konačnu sliku pojedinih priznatih znanstvenih činjenica i spoznaja.

6 Radi se o publikacijama vezanim za projekt *The study and care of displaced persons and refugee families - A pilot study of anthropological and psychodynamic aspects*. UNESCO, No. 9254-1994).

7 Većina dokumenata i projekata (npr. OESS, USAID, EU, itd.) na isti način pristupa vremenskom okviru događanja vezanih za grad Vukovar - sa naglašavanjem povijesti od koje treba učiniti nagli zaokret prema budućnosti – npr. “If we want to be competitive then we must turn to the future”, workshop focused on the City of Vukovar and the Vukovar Srijem County in February 2006. ...<http://zagreb.usembassy.gov/usaidd/special.htm>

tekljih petnaest godina, nametnutom od internacionalne humanitarne, pravne i političke zajednice? Sa onom, “bratske balkanske krivnje”, koja je šlampavim zamasima etniziranja ispisana, u sada već akceleriranom mahnitanju financijski osiromašenih povijesnih laboratorija Haaga?⁸ Sjećanja na vlastitu moć produkcije egzaktnog, no nadasve nepravednog, reza u previdu tuđih emocija i više su nego edukativne, jer ukazuju na načine na koje se vrše mehanizmi marginaliziranja i opasnih re-traumatiziranja. Ispisujući tuđa pitanja bolno artikularanog iskustva, na rub važnosti nekog funkcionalno osmišljenog projekta-znanosti, povijesti ili politike – svejedno je – rezultati su isti. I to nas navodi na najvažnije pitanje – Kakvu mi to budućnost imamo sa vremenom potisnutim i sabitim u prikladno, na termin, odrađena oplakivanja, uredno zalivenih cigli zaborava, i isfabriciranih spomenika namijenjenih što bržoj psihološkoj odradi bola, u smjeru normalnog življenja – onog tržišno isplativog i konkurentnog po mjeri transnacionalnog svjetskog kapitala.⁹

- 8 U prilog tvrdnji o dvoličnosti ciljeva rada Haškog tribunala, sa primarno financijskom i geo-strateškom motiviranošću ide i činjenica da je usprkos neobavljena posla glavna tužiteljica Haškog suda odlučila ne produžiti svoj osmogodišnji mandat (The New York Times Company, Reuters, January 30, 2007). Ostaje trajno uznemirujuće što se u osam godina nije uspjelo privesti sudu glavne osuđenike za genocid - Karadžića i Mladića – a ponovno se tereti apstraktna “internacionalna zajednica”, a ne njezini etički kompromitirani i iracionalni mehanizmi dogovaranja, kristalizirani u instituciji UN-ovog suda (“Cooperation with Belgrade “Deteriorating”” Institute for War & Peace Reporting, 17 december 2005). Štoviše, nekoliko mjeseci kasnije bilježimo i negaciju postojanja genocida – vidi točke 2, 4 i 5.
- 9 Postoje dvovrsna viđenja preseljenja Zida boli iz Selske ceste - od opravdanja da ono označava još veći stupanj pijeteta i udovoljava potrebi fizičkog očuvanja (npr. izvave pojedinih dužnosnika pri svečanom otvaranju Spomen parka sa spomenikom Glas hrvatske žrtve, *RH Vlada RH, www.hr, 14. listopada 2006. godine*) do onih kako je premještanje Zida boli dokaz potpune neosjetljivosti za krik očajanja i nade, kao i poštivanje tuđe tragedije (npr. Šimat Banov: Zid boli – Epilog kao epitaf gluposti, *Jutarnji list, 29.6 2005.*) Ispravnost drugog gledišta i znanstveno je utemeljeno kroz spoznaju da se prevadanje simbolike žrtve u žrtvu-preživjelog, ne može izvršiti bez punog poštovanja povjesnosti i mjesta nastanka spontanih emocija, koja kasnije postaju i mjesta lječidbene snage (npr. Schneckloth i Shilbey, 1995., Thomashow, 1995., Basso, 1996.). Ovdje valja pridodati i informaciju vrijednu daljnjih komparativnih analiza o položaju žrtve u Europi – ostaci Berlinskog zida su 2005. godine bili uklanjani na način da je srušeno oko 1,000 križeva- posvećenih žrtvama nastradalim u pokušaju bijega od totalitarnog režima kod mjesta zvanog Check Point Charlie (vidi : *Berlin: Check Point Charlie Forcibly Destroyed, http://medi-enkritik.typepad.com/blog/2005/07/berlin-checkpoi_2.html*)

Od demografije bez brojeva do demografije bola

Antropologinja Nancy Scheper Hughes (1997.) izlaz iz svoje analize istovrsnog intenziteta, u odnosu na važnost poštivanja tuđeg bola i nemoćnosti, kao i samorefleksije o vlastitim osjećajima nepriličnog marginaliziranja i posramljivanja drugog, nalazi u produkciji *demografije bez brojeva*, i pridaje joj rastuću važnost u današnjem svijetu otklona od morala. Jedino se kroz *demografiju bez brojeva*, koja podrazumijeva konfrontiranje svake stavke službenih i neslužbenih statistika naracijama sa terena, može izvršiti korekcija manipulacija u službi vladajućih politika. Jedino se tako mogu opisati slučajevi iz službene statistike koja određene vrste brojeva klasificira izvan okvira prihvatljivosti, nedostojnih daljnjih analiza ili ih čak i ne bilježi.

Analogno tome, što nam govori brojka od 1503 *sucida branitelja* do kraja 2004. godine; ili u razdoblju *od 1990. do 2005. godine 1632 sucida (Vlada RH, Samoubojstva hrvatskih branitelja i mogućnosti preventivnog djelovanja, www.vlada.rh)*. Za neke, kontinuirano opterećenje na sustav psihijatrijske skrbi, za neke na sustav socijalne skrbi, za neke prilika za senzacionalistički način izvještavanja – no za manjinu to je svijest o potrebi društvenog vriska. Ovi podaci, osviješteni, trebali bi označiti početak duboke zabrinutosti nad moralnim kodeksima građana zemlje u kojoj oni koji su oživotvorili jedinu budućnost za sve, vide svoju vlastitu u nestanku. Umnožimo li taj broj sa najmanje tri – dobivamo broj građana i njihovih obitelji pod teretom nestanka i ništavila – usred zemlje koja je bogata sa *okretanjem ka budućnosti i uspješnim nadilaženjem nacionalne patetike*. Patetično ili ne – činjenično je stanje da su to oduzeti životi, uništene obitelji i trans-generacijskim prijenosom traumatizirani životi djece koja će pamtili žrtvu svojih roditelja kao usputni obol jednoj prosječno nemoralnoj zajednici, još nemoralnijeg svjetskog društva.

Posve sigurno, Hrvatska je dosegla stanje u kojem je nužno kroz demografiju emocija dosegnuti pridruživanje svake službene statističke brojke planski sakupljenim naracijama, čije bi osvještavanje ujedno označilo i ulazak u zrelost koju jedno društvo mora dosegnuti na putu ka moralu. No, za započeti ovakav proces prvo bi trebalo definirati usred kojih se to vremenskih kontinuumu i procesa nalazimo, a što je razvidno da se niti ne nazire. Proces *mirotvorenja, noramaliziranja, reintegriranja i mirenja*, uostalom kao i *uspješnog pregovaranja i tržišnog oživljavanja*, označavaju našu pripadnost civilizaciji dogovora, no isto tako i ulazak u potencijalno opasne točke zaborava u kojima postoji profitabilan opstanak no ne i mentalno zdrav-

lje temeljeno na mudrosti osiguranoj poštivanjem vlastite vremenitosti, procesnosti i povijesti. Redovito se negira činjenica da je poštivanje ovih determinanti u korijenu zdravog ugrađivanja kolektivnog iskustva ili stjecanja, u duhu Rogičeve analize, onog često manjkavog znanja *...o načinu na koji se jedno kolektivno iskustvo ugrađuje u životne mreže i tijekove zajednice, mijenjajući iznutra njezine najvažnije predodžbe; predodžbe o sebi, drugima i svijetu gdje se drugi susreću.* (Rogić, 1998., 135). No, taj nacionalni identitet temeljen na kolektivnom iskustvu nije bio dopušten, kao što i iščitavanjem Šakićevog *Načela Vukovara*, hrvatski Domovinski rat, pače nije niti bio predviđen od (među)narodnih krugova (Šakić, 2000., 26). Štoviše, od 1991. godine nadalje postoji neusklađenost sa internacionalno predviđenim scenarijima i tezama o **“spontanim” etničkim sukobima, regionalno narušenom mentalnom zdravlju**, kao i haški “odrađenoj” uspostavi **stabilnosti kroz pomirenje**. Trijas koji nas možda određuje u većini političkih foruma, no viđeno internacionalno znanstvenim očima, doduše rijetko citiranih izvora, sa manjom ili većom sposobnošću refleksivnosti, sve govori, da su pretpostavke kojima smo određivani i ukalupljivani od internacionalnih foruma “pravičnosti” uvelike znanstveno neutemeljene. Od svih do sada potvrđeno opasnih političkih teza i tematskih odrednica koje bi bilo nužno podvrgnuti daljnjoj iscrpnoj analizi, ovdje se možemo osvrnuti na one najvažnije. Dakle primjere dugotrajno neodrživih, a kratkoročno, možda funkcionalistički i pragmatično shvatljivih, ali, u odnosu na mentalno zdravlje žrtava i sveukupnih populacija potpuno opasnih i kontraproduktivnih percepcija i tvrdnji.

- Možda je dobro započeti sa egzaktnim podacima iz forenzične antropologije koji obaraju **teze o “spontanim” etničkim sukobima**, a često puta povezivanim i sa vukovarskim žrtvama. Tako se Kofffova, koja je u razdoblju od 1996. do 2000. godine bila forenzična antropologinja u misiji UN Tribunala obišavši u tom razdoblju masovne grobnice na području Ruande, Hrvatske, Bosne i Kosova, na temelju komparativnih uvida pita – *kako mogu tako različiti konflikti rezultirati sa mrtvima koji svi “govore” o istoj jedinstvenoj priči – o priči u kojoj su prognani iz svojih domova upućivani na karakteristične lokacije prije nego što će biti tamo ubijani? Kako može “spontano nasilje” ili “rat” ostaviti fizičke dokaze koji otkrivaju kroz izdajničke znakove metodološku pripremu za masovna ubojstva civila? Mislim na široke seoske puteve na kojima se vrši provjera identiteta civila, opskrbu*

sa dovoljno žice i platna za poveze oko ruku i očiju dovoljno za tisuću ljudi, tijela koja su zakopana u jamama pripremljenim sa teškom mašinerijom u vremenima oskudice sa gorivom (Koff, 2004., 262). Jedan od njezinih zaključaka je da je tumačenje rata na području Hrvatske, kao posljedice spontanih etničkih sukoba, bolno neistinito i u odnosu na forenzične nalaze u potpunosti neosnovano. Koffova zaključuje da tijela sa dvaju kontinenta koja je vidala sva govore istu priču - onu o direktnim odlukama selektiranog okupljanja i ubijanju odabranih, te progonu ostalih, aktivno ili kroz sijanje straha. Kako je to moguće? Objašnjenja po njoj moramo tražiti u dva smjera, od kojih niti jedan ne može potvrditi tezu spontanih etničkih sukoba, već naprotiv razrađenog scenarija na dobro utemeljenim strategijama igara moći i snage nad resursima, u slučaju Vukovara agrikulturalne fertilitnosti, te postojanje lokalne populacije u trenutku agresije dovoljno podložne mićenju kroz materijalna dobra ili vlast i *voljne prihvatiti pokradene televizore velikog platna ili zemljišta u zamjenu za ubijanje susjeda. Ljudi koji nisu bili na listi za ubijanja morali su vjerovati ili jednostavno slijepo slijediti propagandu po kojoj su njihovi susjedi bili drukčiji.* (Koff 2004., 264). Forenzično egzaktni podaci Koffove oštro se suprotstavljaju onima, haški relativizirajuće "istine" i iluzionističkih komparacija, jer su neopterećeni težnjom ka ekvilibriju patnje i izjednačavanju agresora i žrtve. Ova egzaktnost je još i bolnija, pridodamo li joj poznati vremenski slijed. Kolebljivost i dvoličnost u odlukama internacionalne zajednice koja u trajanju od Vukovara '91. do danas, obuhvaća i vrijeme opsade Sarajeva kao i masakra u Srebrenici. Sva događanja koja su internacionalno proglašavana nepostojećim, kao što se to priželjkuje i za iskustva žrtava koje su ih proživjela.

• U posljednjih petnaest godina svjedoci smo i **teze o zbrinjavanju regionalno narušenog mentalnog zdravlja** kroz manipuliranje postraumatskom simptomatikom u području internacionalizirane psihijatrijske skrbi. Sa krajnjim čuđenjem se valja zapitati kako je moguće da se u samo deset godina, zemlja u kojoj su se i lokalni stručnjaci proglašavali traumatiziranim (Agger i sur., 1995.)¹⁰, preorijenti-

10 Po riječima Inge Agger i suradnika: neadekvatno zbrinjavanje traume može utjecati barem na sljedeće dvije generacije, kroz masivno povećanje broja ovisnosti, suicida, kriminalnog i obiteljskog nasilja i psihijatrijskih

ra u sposobnog pregovarača europskih integracija i zagovarača stabilnosti u regiji? Uzmemo li u obzir istraživanja Summerfielda, jedino tako da joj se nametne socijalna rekonstrukcija kroz skupnu proradu traumatskih događaja. Ovo se obično postiže aplikacijom modela individualne psihijatrijske simptomatologije na cijelo društvo, uz stvaranje neozbiljne i opasne predikcije o njegovoj budućoj “održivosti” mira, pri tome, omalovažavajući lokalni realitet i krivotvoreći, odnosno negirajući povijest do točke u kojoj je pružena internacionalna postraumatska terapija (koja ponovno traumatizira). Ovo je tim više zabrinjavajuće što takav štetan pristup provode eksperti i konzultanti internacionalnih institucija poput EC-a, WHO-a i UNHCR-a predstavljajući ga nadasve ekspertnim i znanstveno utemeljenim (Summerfield, 1996., 22).

Kroz kritiku ovako pozicioniranog prorađivanja traume po diktatu zapadnih stručnjaka, sa unaprijed određenim funkcionalnim datumom postizanja “razrješavanja”, Summerfield se u zaključku pita: *Kako bi bili etički procijenjeni projekti za preživjele iz koncentracijskih logora nakon 1945. godine, predviđeni na godinu dana i s ciljem da akceleriranom proradom traume žrtve Holokausta spasi od mentalnih problema, kao i mogućnosti da sami postanu počinitelji u budućnosti?* (Summerfield, 1996., 22).

• Štoviše, ovi uvidi nas upućuju i na daljnju potrebu stalnog re-definiranja instrumentaliziranih definicija i procesa *traume, empatije i kolektivne memorije* (Summerfield, 1996., 2000.), tako olako stavljenih u funkciju globalno primjenjivane teze o najboljoj shemi lokalne stabilizacije populacija – one temeljene na **tezi o stabilnosti kroz ubrzano pomirenje**.

Po mišljenju jednog od vodećih stručnjaka za Holokaust, trauma odrađena po diktatu je štetna, a posljedice za budućnost su opasne. La Capra navodi detrimentalni trijas u kojem se redovito *memorija i povijest podčinjavaju instant obradi traume*.

Naime, predodžba o “proradi traume” uvelike zavarava ukoliko nas navodi na vjeru da se može prebroditi ili u potpunosti transcendirati iskustvo

---

bolesti. Nerazriješena traumatska iskustva mogu najvjerojatnije potaknuti nove mržnje i nove ratov, a lokalni profesionalni pomagači, socijalni radnici, zdravstveno osoblje i nastavnici suočeni su sa velikim problemima u traumatiziranoj populaciji zbog kojih postaju i sami nemoćni i izmoreni (Agger i sur., 1995., 19).

traume kroz približavanje ili integriranje onog što je bilo “odlomljeno” u prošlosti, te da pojedinac može preraditi povijest ili učiniti da se traumatsko nije nikada niti dogodilo. Isto tako zavarava vjerovanje da se može na neki način preusmjeriti disocirani afekt u kogniciju na način koji u potpunosti omogućava oslobađanje od prošlosti (ili “tereta povijesti”) (La Capra, 2004., 92). Ovakvo akceleriranje odrade važnih procesa u potpunosti je neodrživo, dok se *integriranje* kao najvažniji dio zdravosti jedne zajednice dovodi u poziciju gubljenja između konfuznih poruka. O istovrsnom učinku duplih poruka na mentalno zdravlje shizofrenih pacijenata, pisao je i antropolog Gregory Bateson još 1972. godine. (Bateson, 1972.). U slučaju svega proživljenog u Hrvatskoj u proteklih petnaestak godina, a u odnosu na zdravost u stvaranju vlastite kolektivne memorije, dvostruka poruka kontinuirano glasi do današnjih dana: *Morate to sami riješiti, no mi to ipak rješavamo za vas.*

Uz ovih nekoliko primjera, važno je odrediti i položaj u svijetu kontinuiranog diktata doniranja svih vrijednosti kroz međunarodne institucije, od kojih su sve do jedne rentijeri demokratičnosti, pravde, humanizma, empatije i (mentalnog) zdravlja.

Funkcionalnost kultura doniranja i svjesnost o funkcionalnosti zaborava vukovarskih žrtava

---

U svojoj knjizi *Piramide žrtvovanja-politička etika i društvena promjena/Pyramids of Sacrifice-Political Ethics and Social Change* Berger (1974., 142) opisuje postojanje vrste “kognitivnog imperijalizma” u svim postupcima usmjerenim prema modernizaciji. Tako, postoji transmisija u kojoj se kognitivni sadržaji jednog svijeta “eksportiraju” u drugi. Diskutabilno je do koje mjere možemo ovaj postupnik primijeniti i šire od slučajeva implanitiranja mira i humanitarne pomoći, no zasigurno su granice danas pomaknute i uključuju ono što se po autorici Hayter (1971.), u knjizi *Pomoć kao Imperijalizam/Aid as Imperialism* vezuje s uvjetovanim ekonomskim interesima, koji se percipiraju kao bezuvjetno pozitivnim. Po Hayterovoj, ono što je stvarno donirano su vizije skrojene prema standardima onih koji doniraju, no ne nužno i prilagođene za dugotrajnu korisnost onih koji primaju. Već i ova dva opisa funkcionalnosti i funkcioniranja kultura donira-

nja, napisana prije tridesetak godina, dovoljno govore o mogućim predlošcima kojima smo bili izvrgnuti i prije pada Vukovara. No, još više nas upućuju na istinske razloge nemogućnosti viđenja žrtve Vukovara od strane onih koji su sa pripadajućim racionalizacijama, krajem prošlog stoljeća, kročili u našu regiju nakon Vukovarske Golgote. Bergerovim očima viđeno (1974.) - racionalizacije su bile u funkciji obrane vlastitih mitova: snage vlastitih moćnijih državnih ekonomija; pripadanja narodu najjačih demokratskih igrača dostatnih za proglašavanje učenika krivih za svjetska stanja demokratskog deficita.

Posljednjih petnaest godina proteklo je u uvjeravanju da su lokalna *barbarska neprijateljstva* i *spontani sukobi* lokalizirani i ni na koji način povezani sa svjetskim razmjerima sukoba svugdje. Drugim riječima, dok bi ekonomsko propadanje bio globalni problem vrijedan *ad hoc* reakcije, iako nadasve teško rješiv, lokalni konflikti se “lako” podvrgavaju kontroli, no još više predstavljaju izvor sigurnog tržišta rada brojnim humanitarnim i demokratsko-educativnim organizacijama, te prolongiraju svima ugodnu iluziju da je sve pod nadzorom stabilnosti (Imposing Aid, Harrell-Bond, 1986.), pa makar i precijenjenih aparata nesposobnih globalnih ekonomskih projekcija. Svjetska scena je scena propadanja bez obzira na etnicitet, religiju ili naciju, s obzirom da su kreditirane budućnosti za sljedeće generacije ustvari virtualne stvarnosti.

U današnje vrijeme vođenog ulaska Hrvatske u Europsku Uniju i NATO, nitko se niti ne pita zašto te internacionalne zajednice nisu imale plan akcije u rane 90-te godine srbijanske trostruke agresije na Hrvatsku.¹¹ Istom površnošću kojom prešućujemo pitanje pomoći iz Europske Unije i NATO-a u 1991. godini, prešućujemo i pitanje održive stabilnosti i sigurnosti u budućnosti. Priklanjamo se još jednom slijepim zagovornicima kojima je kredibilitet inherentno prisutne demokratičnosti nedvojben već samim postojanjem institucija poput Haškog suda i NATO-a, ne uvažavajući golemu opasnost koja proizlazi iz činjenice da je jedina garancija koju te institucije imaju sadržana u važnosti održavanja njihovih pozamašnih financijskih budžeta, a ne u stvarnom autoritetu.

Možda u ogoljavanju nekih općih mjesta djelovanja internacionalnog humanitarnog kora, kao i internacionalnog algoritma “mirotvorne demokracije” nije na odmet

11 Precizno, po Rogiću (Smaragdni brid, 1998., 19, 20) u trostrukoj agresiji na Hrvatsku nužno je razlikovati prisutnost triju posebnih okupacijskih vojski – drugojugoslavenske, novočetničke postrojbe iz Srbije i Vojvodine i novočetničke postrojbe sastavljene od Srba i Jugoslavena podrijetlom iz Hrvatske.

pridodati i onu da je izjednačavanje žrtve i počinioca, nadasve tržišno isplativo. Ustvari, prema Carli Del Ponte postoji vrlo unosan aspekt osiguravanja mira na Balkanu, jer je godišnji trošak rada Tribunala manji od jednog dana troškova Američke vojske u Iraku; odnosno “još drskije”, kako kaže, godišnji budžet je dobro ispod 10% “Goldman Sachs” profita tijekom kvartala. U potpunosti je jasno da predavanje Carle Del Ponte održano u jednoj od najprestižnijih financijskih ustanova svijeta, u listopadu, 2005. godine, nije imao humanitarni karakter, niti je bio u službi ojačavanja ljudskih prava (vidi PRILOG 1). Baš obrnuto – imao je za cilj uvjeriti mozgove globalnog tržišta u smislenost prekrajanja kolektivne memorije u vidu nuđenja visokih dividendi, za niski ulog, a s ciljem sređivanja “balkanskih mafija”. Naime, prema Del Ponte, jednom kada *svi ti djelići istine koje su sakupljene tijekom godina, polako no sigurno oblikuju kolektivnu memoriju* lako će nastupiti stanje sređenih *lokalnih* uvjeta za bezbrižno širenje tržišta – i zato kako zaključuje Carla Del Ponte – *ulaganje u pravdu donosi najbolje dividende* (Del Ponte, 2005.).

Stoga, da li nam je za čuditi se što internacionaliziranje značaja i žrtve vukovarske Golgote od početka nije bilo provedeno po istinskim mjerilima humanizma? Bilo je provedeno po mjerilima deklarativnog humanitarnog rada internacionalne zajednice koja, da bi uistinu bila deklarativno uspješna - u savjesti i moralu – mora potisnuti činjenicu da je 18. studenog 1991. godine Vukovar ubilježen kao grad-dokaz da se ni na koji način stanje humanosti nije popravilo od 1940-ih godina. Štoviše, od vremena prihvaćanja *Opće deklaracije o ljudskim pravima* 1948. godine, do žrtve Vukovara, nije bilo većeg dokaza potpunog nefunkcioniranja pravnih instrumenata zaštite međunarodne zajednice, a o čemu je i Lang svih proteklih godina ustrajno pisao. U doba patnji Vukovara i Hrvatske, postojao je moćan aparat instrumentata, deklaracija i institucija pravde – u potpunosti utihnutih i umrtvljenih (Lang 1994., 1995., 1998.).

Čini se da je poglavito danas važno imati ovaj podatak stalno prisutan u svijesti, u vrijeme urgentne zabrinutosti sa pitanjem - koliko se tog funkcionalnog deklarativnog humano-mirotvorstva prelilo i u lokalne pristupe prema žrtvama Vukovara i umanjivanje cjelokupnih događanja u Vukovaru '91. i tijekom Domovinskog rata. Jedno je sigurno, prisutna su lokalna i globalna potiskivanja koja nisu bez funkcionalnosti, već u službi brze odrade “konflikata” i postizanja što kraćeg vremena okončavanja sukoba. Ona se najčešće prezentiraju i tumače kao nesvjesni ili sporadično svjesni postupci banaliziranja, krivih odluka i

postupaka, no u zajedničkom mozaičnom djelovanju doprinose samo jednom - legitimiranju duplih akcija – odnosno istovremene sakralizacije profita i promociji deklarativnih ljudskih prava koji politiku profita omogućavaju. Istovremeno, moramo se prisjetiti da bilo koja politika, lokalna ili globalna, koja nije zainteresirana za one koji su pozicionirani izvan dosega njezina kratkoročno planiranog interesa, "...nastavlja biti *politika posramljivanja*: utvrda moralnih pokuda... i to je sramno" (Probyn Elspeth 2005., 105). Ostaje sramno iznenađujuće (ili ne?) i istraživački obvezujuće, do koje mjere su te "prakse" ostale nevidljive i neartikulirane za službena profesionalna i znanstvena motrišta, iako u potpunosti štetne za vitalnost budućnosti. Pitanje je samo koliko smo sposobni doživjeti sram uslijed posramljivanja drugih i biti svjesni vlastitih praksi posramljivanja koje perpetuiramo.

U pomaku ka bitnom, vitalnom, zdravom i održivom treba osvijestiti da kako god to bilo bolno, istraživačka je obaveza započeti iscrpno istraživačko razdoblje, združivanja naracija, brojaka globalne politike, politike "nebitnih" događaja i demografije bola, jer tek tako možemo ukazati na pouke i poruke iz jednog od svjetskih epicentara moralnosti – tamo gdje je 18. studenoga. 1991. godine svijet zašutio, što u planskoj, što u paničnoj nemoći. Stoga za sve one koji su svjedoci drame Vukovara "integriranje" povijesnih iskustava nije svedivo na jednostavne algoritme nadvladavanja konflikata, proradu traumi ili feniksoliki lepet ka mahnitij ekonomskoj produktivnosti. Jednako kao što je, uzevši u obzir ekonomiju svakodnevne energije života u Vukovaru, nebitno iščekivanje ulaska (inter)nacionalne zajednice u zrelost koja bi omogućila autentični moralni odgovor na događaje koji su se tamo dogodili. U potrazi za faktorima izdržljivosti često se zaboravlja da se Vukovar živi kroz zalog čestite opstojnosti, neuništive pod pritiskom bilo koje nacionalne ili internacionalne prakse negiranja, poništavanja i posramljivanja.

U slučaju Vukovara zaključka bez boli nema, i baš zato valja kontinuirano zapitkivati zašto nitko nikada nije odgovorio na apele dr. Vesne Bosanac, i to poglavito na onaj na dan, 18. studenog (vidi PRILOG 2) – kada je šutnja usred Europe ostavila zalog trajnoj sumnji za sva daljnja pitanja moralnosti. Odnosno one koji često posramljuju (uslijed neugode potiskivanja ove činjenice) valja prisjetiti da uvijek treba poraditi na kapacitetu vlastitog srama. To je obol koji žrtve i preživjeli grada Vukovara, kao i hrvatski građani sposobni srama, prinašaju u kolektivnu svijest čovječanstva, u europske integracije... no poglavito, u zakašnjele europske i svjetske integracije moralnosti.

Izvori i ostale reference

AGGER, I., VUK, S. MIMICA, J.: *Theory and Practice of Psychosocial projects under War Conditions in Bosnia –Herzegovina and Croatia*, Zagreb: ECHO/ECTF, 1995.

BASSO, K. H.: *Wisdom sits in places: Landscape and language among the West Apache*, Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996.

BATESON, G.: *Steps to an Ecology of Mind*, Chicago: University of Chicago Press, 1972.

BERGER, P.: *Pyramids of Sacrifice-Political Ethics and Social Change*, New York: Penguin Press, 1974.

BOWEN, M.: *Family Therapy in Clinical Practice*, New York: Jason Aronson, 1978.

CASTELLS, M.: *The Urban Question: A Marxist Approach*, Cambridge: M.I.T Press, 1977.

COLEIRO, C.: *Bringing Peace to the Land of Scorpions and Jumping Snakes: Legacy of the United Nations in Eastern Slavonia and Transitional Missions*, Clemensport, Canadian Peacekeeping Press, 2002.

DEL PONTE, C.: *The Dividends of International Criminal Justice, Address at Goldman Sachs*, London, October 2005. (<http://www.un.org/icty/pressreal/2005/speech/cdp-goldmansachs-050610-e.htm>)

HARRELL BOND, B.: *Imposing Aid*, Oxford, Oxford University, 1986.

HAYTER, T.: *Aid as Imperialism*, New York, Penguin, 1971.

KOFF, K.: *The Bone Women*, New York, Random House, 2004.

LA CAPRA, D.: *History in Transit*, New York, Cornell University Press, 2004.

LANG, S.: The war in Croatia through the prism of human rights. *Peace Psychology Review*. 1:15-23, 1994.

LANG, S.: Human rights , medicine and health: tragic symbols of Eastern Slavonia that became a reality. *Croatian Med. J.*, 36:3-6, 1995.

LANG, S.: Challenge of Goodness: Twelve Humanitarian Proposals Based on the Experience of 1991-1995 Wars in Croatia and Bosnia and Herzegovina, *Croatian Med. J.*, 39:72-6, 1998.

MCGOLDRICK, M., GERSON, R.: *Genograms in Family Assessment*, New York, W.W.Norton Co, 1985.

PAVKOVIĆ, M.: *Apeli dr. Vesne Bosanac*, Koprivnica, Alineja, 2002.

PROBYN E.: *Blush, Blush/ Faces of Shame*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2005.

PUPAVAC, V.: Therapeutising refugees, pathologising populations: international psycho-social programmes in Kosovo, *UNHCR working papers, Working Paper No. 59*, <http://www.unhcr.ch>, 2002.

RABINOW, P.: *Symbolic Domination: Cultural Form and Historical Change in Morocco*, Chicago, University of Chicago press 1975.

RICHTERS, A. Trauma as a permanent indictment of injustice/a socio-cultural critique of DSM III and DSM IV. U: M. Verwey, Ed. *Trauma and Ressourcen-Trauma and Empowerment*, Berlin, Verlag für Wissenschaft und Bildung, 2001., str. 53-75.

ROGIĆ N. I.: *Smaragdni Brid*, Zagreb, Hrvatska Sveučilišna Naklada, 1998.

SCEPER-HUGHES, N.: Demography without Numbers, *Anthropological Demography Toward a New Synthesis* (Ured. Kertzer D.I. i T. Fricke) Chicago, Chicago University Press, 1997., str. 201-222.

SUMMERFIELD, D.: *Basic principles for ngo interventions and a critique of psychosocial trauma projects*, London, Relief and rehabilitation network, 1996.

SUMMERFIELD, D.: War and Mental Health: a Brief Overview, *British Medical Journal*, July 22, 2000. (<http://www.findarticles.com>)

ŠAKIĆ, V.: Što je Načelo Vukovar (znanstvena bilješka – 17.11.1998.), U: J. Jurčević (ur.): *Vukovar' 91 Značenje, vrednote i identiteti*, Institut Ivo Pilar, Zagreb, 2000. str. 21-26.

ŠPOLJAR-VRŽINA, S.M.: Towards further analyzing the methodology in the displaced person and refugee research - an example from the Island of Hvar, Croatia, *Coll. Antropol.* 20: 159-167, 1996a.

ŠPOLJAR-VRŽINA, S.M.: An anthropological approach towards forced migrants - reflections upon our responsibilities, *The Mediterranean Soc.Sci.Rev.*, 2: 155-166, 1996b.

Sanja Špoljar Vržina
**Prilog antropologij-
skih promišljanja
- identiteti Vukovara
iz očišta domaćih i
svjetskih eksperata
savjesti i morala**

ŠPOLJAR-VRŽINA, S.M.: Genograms of Exile and Return Families in Croatia – A Medical Anthropological Approach, *Coll. Antropol.* 24: 565-578, 2000.

ŠPOLJAR-VRŽINA, S.M.: Stigma and Exile, *Journal of Mediterranean Studies*, 11: 255-268, 2001.

ŠPOLJAR-VRŽINA, S.M.: Medical Anthropology in the Service of Forcefully Migrating Populations: Current Boundaries, Future Horizons and Possible Delusions. U: *The Refugee Convention at fifty: a view from forced migration studies*, (ured. Van Selm J., K. Kamanga, J. Morrison, A. Nadig, S. Špoljar Vržina i Loes van Willigen), Lexington Books, Garfield, 2003.

SCHNEEKLOTH, L.H., SHIBLEY, R.H.: *Placemaking: The art and practice of Building Communities*, New York, John Wiley, 1995.

THOMASHOW, M.: *Ecological Identity: Becoming a Reflective Environmentalist*, Cambridge MA, MIT Press, 1995.

Vlada RH, Priopćenje za javnost, Potpredsjednica Vlade otvorila okrugli stol "Samoubojstva hrvatskih branitelja i mogućnosti preventivnog djelovanja", 09.05.2006., www.vlada.rh).

WOODCOCK, Jeremy: Healing Rituals with Families in Exile, *Journal of Family Therapy*. 17., 1995., 397-410.

Izvadak iz predavanja Carle Del Ponte održanog u listopadu 2005. godine u Instituciji Goldman Sachs.
<http://www.un.org/icty/pressreal/2005/speech/cdp-goldmansachs-050610-e.htm>

(Exclusively for the use of the media. Not an official document)

Carla Del Ponte:
The Dividends of International Criminal Justice.
Address at Goldman Sachs, London, 6th October 2005.

Prvo, rad prava ublažava cijenu ljudske patnje za stotine i tisuće obitelji koje su bile direktno pogođene ratom. Naravno, vrijednost zadovoljavanja potreba žrtava za pravdom ne može biti procijenjena. No, ono što je sigurno, je da su spriječeni osjećaji osvete, koji su jaki kada nepravda prevladava. Stoga, to pridonosi pomirenju.

Drugo, internacionalno kriminalno pravo, kao i rad Tribunala, može pomoći u sprečavanju novih ratova ili odvratanja komisije od zločina. Cijena balkanskih ratova za lokalna društva iznosi desetine biliona dolara. To uključuje ne samo materijalnu štetu, već i novac ukraden kroz brojnu mafiju koja je u svakoj zemlji uključena u ratove, te proliferiranjem postala izuzetno bogata kroz krijumčarenje svih vrsta proizvoda, od oružja i nafte, pa čak i ljudi.

Treće, cijena za internacionalnu zajednicu je bila također golema. Pokušaji UN-a da spriječi rat kroz mirotvorne postrojbe premašilo je 3 biliona dolara godišnje. Europske države morale su godišnje ulagati preko 100 miliona kako bi stvarale infrastrukture za primitak izbjeglica rata. Troškovi rekonstrukcija – isto tako, bilioni dolara – su uvelike bili stvoreni kroz Europsku Uniju i Američke Sjedinjene Države.

Četvrto, internacionalna pravda, barem u slučaju Balkana, obavezuje uključene zemlje na unapređivanje rada vlada. osobito, obaveza suradnje sa Tribunalom prisililo je zemlje bivše Jugoslavije na ozbiljan rad u reformi pravnih sustava i sigurnosnih snaga. Zemlja u kojoj tajne službe i vojska nisu u potpunoj kontroli, i gdje suci reagiraju telefonske pozive i kuverte nisu dobra mjesta za tržišno poslovanje.

I na kraju, internacionalno pravo je jeftino. Godišnji trošak rada Tribunala je manje od jednog dana troškova Američke vojske u Iraku. Dopustite mi još jednu smionu usporedbu: Naš godišnji budžet je dobro ispod 10% "Goldman Sachs" profita tijekom proteklog kvartala. Vidite, mogu Vam ponuditi visoke dividende za niski ulog.

Međutim, najvažniji ulog koji donosi pravda je nematerijalan. Pravda treba istinu. Sudovi su namijenjeni dokazivanju činjenica na osnovi nepobitnih dokaza. Moja najveća nada je da činjenice, svi ti djelci istine koje smo sakupljali tijekom godina, polako no sigurno oblikuju kolektivnu memoriju.

Prilog 2.

PAVKOVIĆ M.: Apeli dr. Vesne Bosanac,
Koprivnica, Alineja, 2002.)

MEDICAL CENTRE VUKOVAR

Message accepted on November 18, 1991 at 8:50 hours

TO THE EUROPEAN MISSION

U R G E N T P R O T E S T

The tanks are still continuously firing on the hospital. There are 600 patients and as many civilians at the hospital in this moment awaiting the evacuation.

We are asking for the URGENT evacuation, the patients and the civilians are exposed to the tank fire, hunger and thirst.

We are appealing to the EC Mission to urgently come to the hospital!!!

The Mission can safely pass through Lužac on its way to the hospital.

Vesna dr. Bosanac